

18264

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

18264

UPPLAND

Björkö-Arholma

18264

29/10 1946

Westerberg, Agnes, 1946

Svar på ULMA:s frågelista M 82 Matordning och
bordsseder

25 bl.4:o

Exc. OSD

Matordning och bordseder.

1. Matordning.

Beteckningar för måltid: Man sade här mål, aftovale.

Det hette: "Än ar fått se ett mål mat" eller "Än feck se ett riktigt skrovelmål." ^möversatt: Han har fått sig ett mål mat, han fick sig ett riktigt skrovelmål = stort mål, som gjorde den ätande väl mätt.

Aftovale sade man om en rätt, som man fick i antiden-slättertiden- vid fyra tiden e. m. Man åt middag klockan 12-1, och det blev långt till kvällsvarden, som äts klockan 7-8 om kvällen efter slutat dags- arbete. Vid sekelskiftet förekom ännu aftovale. Mor brukade komma över till holmen, där de arbetande voro, vid fyratiden. Hon medförde då kokta ägg-ett par till varje person, smör och bröd och sovel av fläsk eller kött eller stekt fisk. På maten dracks kaffe så sent som vid sekelskiftet. I tidigare år-innan kaffe fanns-förekom ^{ju} ej denna dryck. ^min fars mormor-hon var född 1784 i Vaddö socken-hade som

18:årig druckit kaffe för första gången, då hon seglat med sin far in till Stockholm och hos skeppshandlaren blivit bjuden på en dryck, som hon aldrig smakat förr. Den drycken var kaffe.

Min mormor sade också måltid. "E var jenn kräftiger måltid", kunde det heta. "Det var en kraftig måltid". "Böda te mat", hette det. *brett o.*
 "Gå å böda, att maten är färdig nu!" Eller "Gå å böda, att döm skå komma in å äta nu!"

Målmilla, sade man. "O får mat målmilla". Hon får mat målmellan.
 Om någon, som borde få äta mycket på grund av föregående sjukdom etc. Om barn i synnerhet. De blevo hungriga förr än de äldre, och då kunde de få äta litet-någon smörgås-emellan målen.

Skåpata sade man om en, som gick in i matskåpet och tog sig litet mat mellan måltiderna. "ar sade om en skeppare, som han tjänstgjorde hos-skepparen kallades Ö-jansson-att han åt aldrig, när far, som var styrman, åt, ty han-skepparen gick och skåpåt och var aldrig hungrig, då man skulle äta. Jo, om det var något särskilt gott, då åt han med.

2. Vrakmål sade man. Mormor sade trugansmål, Man trugades att äta emot sin vilja. D. v. s. man var ej hungrig men åt ändå, för att

3

man så ville. Värgamål sade man = stort mål.

3. Dags att äta hette det. Ätudags sade en gumma, som kallades Anna Överallt-hon gick borta och hjälpte folk med allehanda arbete.

4. Har ej hört något uttryck för tid emellan två mål.

5. "Matstilla" sade man. Det var att stilla den värsta hungern.

6. Regelbundna måltider hade man i orten, även om man var en backstusittare. Det var frukost, middag och kvällsmat. Kostnaden var i fattiga hem mest strömming och potatis och rågbröd.

7. Man åt frukost klockan 8-1/2 9. Middag klockan 12-1. Aftonvare klockan 4 och kvällsmat klockan 8. Däremellan var det kaffe klockan 11 och kaffe vid aftovale. Höll man på med fiske om sommaren, kunde de, som fiskade, ej få frukost förrän fram på f. m. De skulle gista bragden först och reda fiskem, innan de gingo hem.

Måltidstimmarna voro alltid de samma. Man åt i bondstugorna likaväl som som hos backstusittarna till frukost om vintern salt strömming och potatis och hårt bröd till. De gamla brukade blöta det hårda brödet *meroniv i bondstugorna.* brödet. Vi hade hemma några somrar en gammal bonde från Edeby i

Väddö-han hette Jerk-Larso-han hyvlade brödet och blandade brödet

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82

därefter i maten. "Ebrö" fanns det ju ock ^{ibland} förstås = mjukt bröd.

Till kaffet förekom aldrig vetebröd om vardagarna. Vetebrödet var för söndagen och för kommande folk, d. v. s. främmande.

Ville man doppa i kaffet, fick man doppa hårt rågbröd - det var gott det- eller mjukt sikt- eller kornbröd. Sikt av råg och korn också.

Man skilde på stälsikt och samsikt. Det förra var finast.

Mest drack man kaffe enbart med socker och mjölk till.

Middagen bestod av kokt fläsk eller kött-saltat- eller fisk-saltad även den - men urvattnad, liksom köttet och fläsket var.

Var det sommar, var fisken färsk, ^{anvällar} då man åt den.

Soppa hade man efter huvudrätten. Det kunde vara köttsoppa. I köttspadet kokades morötter och bitar av kålrötter och potatis.

Klimp gjordes av vatten och vete- eller kornmjöl. Klimpen vispades till hårt - som en deg, och i den kokande soppan sänktes klick efter ~~klick~~ klick ned, spadet spädde på med- eller reddes av med-litet mjöl, så att soppan blev något stadigare. Litet mejram lades i. Den var köpt i Norrtälje marknad i oktober. Det kunde vara strömmingssoppa, söd kalla söd kallad, som man också hade. Hemma kokade mor aldrig sådan ^{söt} soppa

ej heller mormor, men den förekom i många hem, både i bondgård och i backstuga. Söd på färsk fisk äts t. o. m. på julaftonen, söd på salt fisk - då företrädesvis salt strömming - äts mycket. Det var fiskspadet med fiskbitar i, kryddpeppar och avredning.

Den reddes av med sur mjölk. Icke sur mjölk gick också, men det blev bättre smak med sur mjölk. Likaså var det med sjöfågelsoppan.

Reddes den av med sur mjölk, blev det en bra smak på den. Attika går bra också, om man ej har sur mjölk. Till aftovale var det ett par smörgåsar med fläskskivor på eller hemgjord ost. Aftovale bestods, om man var ute i sysslor, t. ex ute på åkern eller i antiden.

Gick man hemmavid, var det nog med kaffe. Till aftonvard var det rågröt och mjölk. Till denna rätt äts intet annat. Man talade om

Österbergs - Ante, som skulle ha rågröd till gröten. Gröt och bröd var ju samma vara, menade man, och det räckte med endera. Hemma brukade vi, sitta invid spisen - öppna härden alltså - kring grötstolen och äta gröt. Grötgrytan stod då mitt på den uppfällda stolen, tallrikarna runt med skedar. Mjölk hälldes i var tallrik - det skulle helst vara kärnmjölk eller filmjölk - men det gick med skummad också. Man åt med träskedar, köpta i Norrland. Skedarna voro fernissade och hade blom

ma i skedbladet eller på skaftet. Litet var tog gröt vid sin kant med sked skeden ,doppade i mjölken och åt. Var det om hösten ,kokades äpplegröt. Det var rågmjölsgrot med äpplen i och päron eller lingon.

Pojkarna åto hemma av äpplegröten, att de nästan mätte illa. De kunde ej låta bli att äta, så god var gröten, tyckte de. Korngrynsgröt förekom också. Det var då korngryn i råmgröten. Enbart råmgröt förekom mest. Hade männen varit ute i hårt arbete, t. ex på skogsarbete, förekom en förrätt av uppskalade potatis och fisk eller sovelrester från middagen, smör och bröd till.

Söndagsmorgnarna brukade man grädda pannkakor. Det var pannkakor av siktat korn, siktat vete senare. Efter 1880-talet. Någon gång i veckan kunde man till middagen ha pannkakor då särskilt till torsdagarna då det var ärtor och fläsk och pannkakor. Kålsoppa förekom ofta om höst om hösten och vintern. Kålen köptes i marknaden i Norrtälje i oktober.

När det slaktades om hösten, hade man färska gryn. Det var korngryn svällda i det feta spadet efter "räntan" = t. ex kohuvudet eller huvudet^x av en slaktad gris. Huvudet av den senare blev till gris-sylta till julen, men spadet -åtminstone största delen- svällde man gryn i. Färska gryn skulle grannar och vänner få att smaka.

x där till hjärna, lungor, skapen etc.

7 ~~På grynen lades bitar av kött och fläsk~~

På grynen lades bitar av kött och fläsk att smaka.

Hos t. ex en änka i en backstuga blev det olika med mattiderna.

De åto frukost senare än hos bönderna, enär intet brådsnkande arbete förekom. Och middagen vart också både enklare och senare. Enklare på så vis, att den ofta bestod av blott en rätt. Gröt hade man om kvällen. Då brukade t. ex. tillvossakomma Anna-Gretas-Enok och köpa mjölk till grötmjolk. Han köpte ett stop mjölk var kväll. Det skulle räcka till 10 personer-änkan och nio barn. Var det ont om mjölk, kunde man till gröten få äta svagdricka med litet sirap eller socker i.

Matordning under slåttern på holmarna: Klockan 1-2 var man uppe. Då dracks uppvärmt kaffe med dopp till. Det var kornbröd eller vetebröd, som utgjorde doppet. Mer än ett par bitar tog man inte.

Klockan 8 senast kom man med frukosten. Hemma var det mor, som kom med matkorgarna. På en ladudörr dukades utanför ladan. Det var servis och bröd och smör. Potatis och stekt flundra eller stekt ål eller strömming. Efterrätt var en tjockpannkaka med lingonsylt till.

Mjolk eller svagdricka fick man dricka till maten. Det kunde vara svällda korngryn och stekt fläsk till huvudrätt också. Efter frukosten

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946
UPL. BJÖRKÖ-ÄRHOLMA
Fagl. M 82

tog man en siesta på en halvtimme, då diskade en av fruntimren servisen i sjön. Mor gick att mjölka korna, som betade på samma land, en gårdesgård skilde slätterdelen från betesdelen. Till denna holme är det att ro 300 meter en väg och att vandra ned till sjön, tar det 8 minuter. Men det finns en holme längre bort också. Det var samma mat-och gång-och roddtema, då vi voro där och arbetade.

Klockan 11 kom mor med elva-kaffet. Det dracks, där hon påträffade de arbetande. Vid kaffet satt man och språkade en liten stund - 20 minuter-högst en halv timma. Så for mor hem igen. Klockan 1 var hon där igen. Då kom hon med middagen. Den dukades på en ladudörr. Det kunde vara söderladans dörr, på holmen är det två lador nämligen. Middagen bestod av potatis och kött-färskt sådant eller urvattnat salt kött. Så var det välling. Det kunde vara slät välling-av-redd med vetemjöl eller risgrynsvälling eller mannagryns- med russin i. Det kunde vara filmjölks också. Mor hade då rört om fil och mjölk i en flaska, så fick man suppa mjölken sedan på sina tallrikar, d. v. s. äta den från tallriken. Det kunde vara "sviskosoppa" också. Sötsoppa med plommon och russin och risgryn eller sagogryn i. Svagdricka dracks till maten, man hade svagdricka med sig flaskvis till slätten

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKO-ARHOLMA

Fgl. M 82

Mjölk fick man också dricka, om man ville så. Efter middagsmålet vilade man en timme minst. ^{Det} kunde bli 1 1/2. En av de räfsande diskade servisen i sjön. Mor for hem igen. Vid 4:tiden var hon där med aftonvale och kaffe. De arbetande fingo ^{då} ett eller två ägg, smörgåsar med något pålägg t. ex. ost eller kött eller fläskskivor eller av stekt fisk. Kaffe efter. Så for mor hem igen.

Man arbetade till klockan 6 halv sju-tiden. När man kom hem, var det att slipa liarna till nästa dag. Och så åt man kvällsvard. Den bestod av uppskalad potatis med sovel till, rester från middagen- och efteråt var det välling eller ölsupa eller risgrynskaka eller manngrynskaka eller någon pudding av korngryn. Nästa dag skulle man åter upp i otta och slå. Vi hade tre män till hjälp i två dagar på holmen och så en eller två räfsare-fruntimmer. Man kom ej att få sex män sex män på en gång, så att det måste ske i två etapper. Men när vi mor och vi barn-bärgade torrhöet efter dessa slättermän, så gick det enklare till. Då åto vi frukost hemma och hade kaffepannan med oss. Kaffet kokades i stranden, och så åto vi smörgåsar till. Det fick bli målet för den dagen, tills vi om aftonen kommo hem. Vi hade knappt tid att koka kaffe, så brått var det att taga vara på torrhöet. 8 linn. och en stor vildt att få häck av.

Det blev rätt sent, innan vi kunde fara hem, men arbetet var färdigt för den dagen, då vi rodde hem i aftonens stilla frid. Korna voro mjölksde, men hemma sutto småena med en 9-10-åring som barnpiga och väntade. De hade somnat ibland från alltihop. - Karlarna, som slog, skulle ha

brännvin till kaffet. Fördenskull rodde mor till Norrtälje före slåttern och köpte 2 liter brännvin och handlade liar och matvaror.

Det gick lättare att få slätterhjälp, om man hade starkt att bjuda på.

Till Norrtälje räknade de gamle 3 landmil - det lär vara 27 km.

Så inte var det så nära precis till handelsbodarna. Det fanns ju sådana närmare förstås, men där fanns ej sprit.

När slätterarbetet försiggick i in- och utägor, gick man hem till mat, men till utägorna bar man kaffe och aftonvale.

När man låg i fiske och ej kom hem om aftonen - detta var om försommaren - åt man till kvällsmat bröd och surmjölk. Man söp mjölken ur en flaska. Söp = åt med sked.

En dag om sommaren / då slåttern ännu ej börjat men väl fisket!

Klockan 3-halv fyra upp att taga upp skötarna. Då dracks först upp värmt ärtkaffe. Socker och mjölk till inte bröd. När man kommit i

land, det var vid sex halv-sju-tiden-gick man hem. ^U du dracks kokat kaffe kaffe för dagen. ^figan gick i fähuset, hon hade varit med efter skötarna. ^Far gick strax till sjön igen. voro korna på bete, gick pigan bort och mjölkade. ^Aorna kunde vara på holmar. ^Hon hade då medtagit mjölkflaskorna och for och mjölkade, då man kommit i land med skötarna. Sen gick hon hem med mjölken och redde hemma till efter frukosten. ^De, som voro vid sjön och redde bragden och fisken, kunde dröja med frukosten, tills det var färdigt vid sjön. ^Frukosten bestod av smör och bröd-hårt bröd- potatis och stekt strömming eller kokt färsk strömming. ^Mjölksås till. ^Kärnmjölk fick man att dricka till maten. ^Hagas-Olle-född 1846-sade en gång under 1880-talet: "Om vi fick den mjölken te dricka vi, som kalvarna få!" "Jä-ä", svarade hans mor, "E går föll i deg, vä du får."

till middag var det i fisketiden potatis och kokt fisk. ^Gädda eller abborre, flundra eller ål, strömming. ^Dieten utgjordes under sommaren mest av fisk. ^Soppa var såd eller säd, som man sade, välling eller filmjök. Lång som den norrländska skulle den vara. ^Socker förekom ej på filmjölken. ^Först senare blev det socker och ingefära.

^Muycket av filmjök förekom. ^Backstugummorna såg jag sitta och

supa filmjök-filbunke-med bröd till. Det var ofta deras middag.

Till kvällsmat var det i gårdarna rågmjölsgrot. Var det ej så hårt arbete, var det enbart gröten med sur mjölk eller skummad till.

Inget bröd förekom i samband med råmgröten.

När man skar säden, var det samma matordning som under slåttern.

Då man tröskade, var det också som vanligt. Man började inte slagtröska, åtminstone inte hos oss-förrän man väl såg. Någon lykta förekom inte under 1880-90 talen. Frukosten kom i vanlig tid och likaså de andra målen.

9. Det kunde heta matstilla.

Man undfägnade främmande med bättre kost än vardagens.

Om söndagarna åt man till frukost pannkakor. Ofta voro de av siktat korn med ärtmjöl i. Ärtmjölspannkakorna voro så mättande.

Senare -under 1890-talet- blev det vetepannkakor med ärtmjöl i.

Middagen hade också bättre mat än vardagen. Till soppa förekom ofta sviskosoppa-sötsoppa med plommon och russin och sago-eller risgryn i.

Reddes av med potatismjöl, som var en gårdsprodukt.

Smör och bröd förekommo på bordet vid både frukost och middag.

13.

Blott sällan till kvällen.

eller nätt me sovel

10. man sade sovel. Lite av sovel hette det. Sovelnätt har jag ej hört dem säga. Ej heller sovlig. Sovla -har ej hört det verbet.

Gusslån-det sade man ofta om all mat. Gusslåne⁴-var rädd om gusslåne!" man åt blott en sorts sovel i sänder. Fålundå åt man ej på en gång både smörgås och fläsk.⁴An i dag har jag svårt att tolerera det, att man breder på med smörgåsar och äter kött eller annat sovel samtidigt. Vi voro fostrade på annat sätt. ^uMan tycker, att det ~~är~~ det är ett slöseri med sovlet. Man åt bröd till sovel-och potatis. Eller sovel och ärtor eller grynpudding eller annat.

Torrskaffens sade man om att äta såsom ur en matsäck. Torrskaffens var bröd och smör och sovel till-inte någon lagad mat med två eller en rätt.

11. Förrätt sade man om rätterna före huvudrätten på ett gästabud.

Supanmat var mat man åt med sked.

Supanmat var andra rätten i ett mål.

Broa har jag ej hört om.

12. matsäck. Ordet är levande i målet. Matsäck medförde man under resor till Norrtälje, till kyrkan, i andra resor. Voro resorna långa,

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82

var matsäcken därefter. Man hade enkom matsäcksskrin. Vårt hemma var blämä blämälrat. Det hade handtag i locket, så att man kunde bära det i handen. Var det kortare resor, hade man ett slafat. Far hade ett litet slafat med skolmatsäcken i. Det hade vi barn också. Vi hade hans slafat i samma ändamål. Man sade matsäck-matsäcksskrin. Morfar, som var lots, hade matsäcksskrin med sig på Källskären, där lotsstugan då var. Det var en matsäck för några dagar. Mjolk medförde han i en mjölkflaska. Som matsäck nedlade man pannkakor, stekt fisk och potatis. Nå fisk fick han med sig också. f. ö. fiskade lotsarna därute vid lotsstationen. När man var i skogen och högg famn, hade man matsäck med sig. So. Alunda berättade en mora, att julens surbullar varade till Vårfrudag åt de, som högg i skogen. De hade surbullskivor med smör -som var helt tunt- och så fläskskivor eller kött på. Middagen skulle ätas, då de kommo hem mot kvälls-sidan. Man sade: "Jag måste rusta ut 'en me masäck'". Hagas-Olle hade masäck med sig på skytte. "Masäcken lades ner med smör och bröd-rättare smör på bröd, hemgjord ost och så skivor av något sovel. Mor berättade, att den hemgjorda osten slutligen blev

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82

hård att slita i. Det var sjöfågelsskyttet om våren, som alle gick på. Uröt har jag ej hört, att man haft i matsäcken men väl pannkakor-tunnpannkakor. Eller tjocka-bäggedera. Smöret hade man i en enkom smörask av trä. Bröd-flera kakor och mjukt bröd likaså. Vidare sovel. Det kunde vara skivor av stekt fläsk eller grissylta- om det var sådan tid- eller kokt kött, stekt fisk, korv.

14. Matsäcken kunde förvaras i ett knytmatsäcksknytte. Mest hade man den under färderna i ett matsäcksskrin. Eller i ett slafat. Matskräppa har jag hört om. Det var en ask för matsäcken. Dricka medfördes knappast. I fiske hade man mjölk-sur sådan-att dricka. Var det dricka med på färderna, var det svagdricka. Inte hade mor dricka med sig någon gång, då hon företog sina resor i roddbåt till Norrtälje. Men väl matsäck.

15. Mat att bäras i fickan hade de, som arbetade med famnhuggning. Man sade masäck om den förningen.

16. Nog förekom det, att barn fick att äta direkt ur handen på den, som gav. Det var något gott, de skulle få smaka. Barnen bados sätta sig ned att äta upp det givna, eller fingo de taga gåvan med

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946
UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA
Frgl. M 82

~~15~~ 16

sig. Det var mycket vanligt detta.

17. Kom man från stan-Stockholm-eller från Norrtälje-Iälje- hade man alltid täljebullar med sig hem. Är så än i dag.

Man brukade köpa skrädkakor förutom täljebullar åt oss att smaka.

Det var som högtid, då detta skedde, att man fick smaka täljebullar.

Var man ombord på fartyg, fick man med sig hem ett knyte knallar-skeppsskorpor, bakade av rågsikt och vatten.

11. Bordsseder.

18. Det nette boråsbon och läsa till bords. Det var vid de stora högtiderna, man läste högt till och från bordet. Vid bordet ejest knäpptes händerna till en tyst bön. Om inte annat, så lade man bägge händerna på varandra och höll dem så några ögonblick. Det betydde en kort bön. Därför har man svårt att tolerera det, att man numera kan få se en dagsverkare, för att ej tala om andra, genast han eller de satt sig till bords hugga in på maten-lik som hungrigt-glupskt trots de tre målen pr dag. Nog kunde väl man vänta, tills man sade, att det var färdigt att äta. Man föll ej på knä vid bordsbön. Folket här var av äkta gammaldags tro och åskådning. Religiös

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82

18 17

var man i den mätto, att man trodde på en treenig Gud, och vad som till trosläran hörer. + farliga situationer och i sjukdom och nöd och inför döden bad man till en förbarmande Gud och Fader. Men i sin krafts dagar var öbon generad av att visa sin religiösa inställning. Han visade ej ens för de sina vad som i fråga om hans inställelse till Gud rörde sig i hans själ. Sådant var hans ensak. Och att blotta sådant var barnsligt och vekt. Det avskydde han.

19. Man åt sina måltider vid slagbordet framme vid gavelfönstret i stugan. Men man kunde äta gröten om kvällarna på eller vid grötstolen, som fick sin plats under måltiden framför storspisen i stugan. Grötstolen-vår hade far gjort efter en gammal-gick att fälla upp och igen. Uppfälld blev den som ett bord-storlek omkring 60-65x 65-70 cm. I hopfälld stod den på fyra ben och hade ett ryggstöd och en rektangulär sits. Uppfälld till bord, utgjorde ryggstödet fot för den ena halvan. Stolsitsen hade gångjärn alltså, i hopfälld lågo två ytor av stolen över varandra. Sitsen blev då dubbel. Den ena halvan över den andra. Jag såg ej några grötstolar i gårdarna, men jag vet, att de funnits. Som barn var man ju ej i byn så sent som vid grötdags.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946
 UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA
 Frgl. M 82

~~17.~~ Dels voro vo rädda för Smiskogen-dit vi placerade alla sagböc-

Dels voro vi rädda för Smiskogen-den vi hade att passera-vi placerade dit alla sagböckers troll. Alla ur tusen och en natt. -dels var det ej barns sed att vandra bort i byn efter mörkrets inbrott. Mor tog f. ö. väl reda på oss, vi skulle göra nytta, om läxorna voro färdiga. Dessa gingo dock före allt annat. Härföre satt man mest längre vid läxboken än nödvändigt var. - Grötgrytan stod mitt på grötstolen eller bordet. Runt om suto de ätande med tallrikar och skedar. Så fick man litet mjölk i tallriken, och så tog man med sin sked vid sin kant i grötgrytan, doppade grötklicken på skeden i mjölken och förde så skeden till munnen. Barnen fingo skummad mjölk-kunde ock vava söt-men de äldre föredrogo sur mjölk till rågmjölksgröten. Filmjölk var det yppersta till gröten men kärnmjölk förekom om vintern. Man kunde ock sitta vid standaren i spisen-flera gamla gummor såg jag sitta så-sedan jag blivit vuxen. De hade grötgrytan på spiselhällen i närheten av standaren-järnstången-som bär upp spiskåpans yttre hörn- Gumman satt med en skål i handen och tog gröt ur grytan. Hon -gumman-kunde sitta på hällen invid grytan, men hon kunde ock ses sitta på en stol framför spisen med ansiktet vänt emot

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946
UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA
Fogl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.

18¹⁹

grytan och spisen och ryggen mot stugan. Skedarna man använde voro tunna, lätta träskedar-fernissade och med blommönster. De voro köpta i Norrland. Men det fanns skedar, som man gjort själv hemmavid.

Dessa voro som klumpigare och ofärgade. Likaså hade man slevar hänggjorda, gjorda och av trä. Mor berättade, att då hon var i Hagas-vår granngård-hade hon svårt att äta gröt, då drängen Molin också åt. Det var filmjolk till gröten, och alla doppade sin sked i gröt och filfat.

Molin hade bra långt skägg. I detta kom det långa strimlor av filmjolk.

När far var hemma, åto vi alltid vid bordet i stugan. Han hade sin bestämda plats där med ansiktet vänt inåt stugan och dörren. Mitt emot satt mor och så vi barn runt om bordet. Även vi hade våra platser.

Jag satt vid fars högra sida-den andra vette åt stugugaveln, store bror satt mitt emot mig vid mors ena sida. Och så de andra på sina platser. Ingen gick upp från bordet, förrän far eller mor slutat äta. Ingen började äta, förrän far och mor börjat äta. F. ö. lade mor för oss av sovel och annat med. - Både kvinnor och män åto samtidigt vid bordet.

Om det fanns någon, som gick och dyngna-en-som skulle gå i gårdarna turvis och få mat och härbärke-ett fattighjon alltså-ät också vid bordet. Åtminstone gjorde man så vid sekelskiftet.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.

20. 20

Men tiggarna fingo mat vid spisen. De fingo av samma mat som de andra, fastän tiggaren fick sitta med sin tallrik i knäet i spisen eller invid den. Dock minns jag, att tiggare fingo sitta med oss vid bordet. I varje hus hade husfadern och husmodern sina bestämda platser.

Så var det i Hagas, hos mormors och överallt.

Nog förekom det, att männen behöllo mössan på hemma, om de drucko kaffe eller åt något lätt. Men eljest ströko de av sig mössan, då de satte sig till bords. Man såg dem ofta sitta inne i stugan och utbrätta något, t. ex. laga bragden eller binda nya don med mössan på. Fruntimren kunde ha en liten halsduk-kläde sade man-schalett alltså på sig under måltiden-mestadels sutto de barhuvade och åto.

Det var ej ofta, jag såg mormor eller mor sitta och äta med kläde på huvudet-men det förekom ju, att man gjorde så.

20. " Är sagt förut. Anlitades en rackare, fick denne sitta invid dörren och äta. Servisen tvättades i särskilt vatten efter honom. Mormor berättade, att Österstugu sände bud på en rackare, som hade säte uppe i socknarna i Norrtäljetrakten, då de skulle avliva en gammal märr. Rackaren dödade henne på en åker och grävde ned henne. Man tog ej

Landsmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.

21

köttet efter den. Hur det var med huden, berättade ej mormor.

Mormor kom till Arholma omkring år 1864. Rackaren skulle ha varit i Österstuga i slutet av 1860 talet. Senare anlätades ej rackare, utan man avlivade gamla hästar. *Ända* Man sköt den gamle hästen^x.

En häst förblev i gården, från det han kom dit, och till den blev oförmögen till arbete. Lassas Pilan var 34 år, då Lassasgubben dog. ^h1898

Stelbent var hon men kry och kvick trots åldern. Men så hade de det bra i gårdarna. ^mMan hade hästarna som vänner och trotjänare.

Därför kan jag ej med att veta, att man säljer bort till annan person en gammal trotjänare för sniken vinnings skull. Hästen har förtjänat bättre slut.

Barnen ~~en~~ sutto med vid bordet. Den minste, om den var ettårig ~~en~~ eller så omkring och åt samma mat som de större, hade modern i sitt knä. Barnen sutto till bords. Man hade ej särskilda tallrikar, utan man fick en tallrik var. Små barn hade särskilda muggar och mindre tallrikar eller skålar att äta ur. ^BDe hade då var sin mugg och var sin skål eller tallrik, den samma barn alltid hade.

Sedan man ätit tog man av bordet och diskade i spisen.

Det var en lejt barn, husefar själs gjorde ej det.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946
UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.

Om sommaren bars disken ut, och man diska, de ute. I gammal tid fanns det hyllor för tenn-och trätallrikar, bunkar av koppar eller tenn hängde på väggen. Skedarna hade sin plats i bordslådan likaså knivar och gafflar. Detta under 1880-talet åtminstone. Tallrikar och skålar sattes in i skänken eller skåpet.

Bordsknivar, gafflar och skedar användes då de gamla nu voro barn. Man åt med kniven och skeden. Tallrikar hade man. Dessa voro i äldre tid av trä och tenn. Jag har sett trätallrikar någon gång i en gård. Likaså sådana av tenn. Dock ej så många, att var och en i huset hade sin. De användes då ej utan voro blott ett minne från gångna år.

22. Husmodern skar köttet eller det kokta fläsket i bitar, och de lades i ett fat-stenfätk eller porslinsfat. Så tog var och en, vad den trodde var nog för dem. Man fick stöda på potatis och säs, sovel måste man hushålla med. Barnen lade modern för, vad de skulle ha. Var det stekt fläsk, fick barnen en skiva var. Husfar kunde få taga två, mor tog blott en, pigan tog blott en skiva, drängen en, knappt två. Skivorna hade husmor räknat till hushållet. Man fick inte taga hur mycket som som helst. Vilde barnen ha mera, ställdes frågan till modern, om man

Landmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ÄRHOLMA
UPL.

kunde få mera, räckte det till, nekade modern ej till litet mera.

I regel var man nöjd med sin "ranson". Äta mellan målen fingo barnen, om de voro hungriga. Men de fingo nöja sig med hårt bröd. Smöret fingo de ej ta för mycket av. Det skulle bli en mor det, om smörfatet var tomt, då hon skulle sätta fram maten vid måltiden.

Hade man sovel, fick man ej smörgås, en sort i sänder.

23. Om det var fullt på bordet eller i spisen eller på en soffa, hette det: "E är färdigt te segla i väg."

Om ett tomt bord eller åtminstone sparsamt med mat har jag ej hört något om annat än att det såg fattigt ut för dem.

24. Förekom ej här.

25. Man sade, att den, som åt glupskt slukar maten. "Stjälper i sig", sade man. "Låt maten tysta mun", sade man till dem, man kunde säga så åt till yngre alltså. Den, som åt smör till sovel, ansågs oförskönd.

Räpa-räpa- gjorde man ju. Det ansågs inte precis obildat eller opassande. Ät man så, att man spydde, ansågs detta som så, att ögat vill ha mer än magen tål.

26. Hos t.ex. Simes här vilades alltid middag. Man gör så än.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Fgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 18264
A. Westerberg 1946. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.

25 24

Hur bråttom man än hade, hur göromålen än brådskade, så tog man sig alltid sin middagslur på en timma. Hemma vilades ej, ej heller i Hagas eller hos mormors. Man kunde sitta en liten stund efter maten men ~~inte~~ lade te lade man sig. Annat än ute på slåttern om sommaren. Men då hade man varit i arbete sedan klockan 1-2 på f. m.

27.

Inte ansågs det som opassande att kliva in, då man satt till bords i ett hus. Man strök av sig mössan och hälsade. "Smaklig måltid" kunde det heta. Eller: "Ät och låt mej inte störa maten. Somliga - och det var de flesta - klev blott på och låtsade om intet. De tyckte ej, att det var något opassande i att träda in, då man åt i huset. Det var enda tillfället, ^{på dagen} då man träffade husfar eller sönerna. Och då måste man passa på. "Gitt ned!" sades det från bordet, och den främmande satte sig på en soffa. Någon gång kunde man se den besökande sätta sig till och äta dock ej alltid. Om det var en fattig stackare eller en ensam karl, som inte hade någon, som kokade mat åt sig, då bjöds han fram utan betänkande. Råkade man komma till en gård, då det var bjudning där, ansåg den kommande det vara mycket förargligt att just då komma dit. "Jag får sitta på kvasten," sade han, som kom in.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKO-ARHOLMA

Frgl. M 82

24 25

En skamgäst bjöds att sitta på kvasten i dörrvrån.

Ännu under 1890talet hördes detta yttrande: "ag får sätt' me på kvasten.

Var ar i kvasten da? Han hann aldrig sätta sitt uppsät, som var mera på
i verket
på skämt sagt. Man bjöd honom in längre i stugan. Och han trakterades.

Något, som den inkommande ej sade något emot, men han eller hon ansåg
det vara förargligt att komma in mitt i bjudningen.

Agneta Westerberg
Arholma.

ULMA 18264. A. Westerberg. 1946

UPL. BJÖRKÖ-ARHOLMA

Frgl. M 82